

ŠTA NAS STVARNO RAZDVAJA? ISTRAŽIVANJE STAVOVA MLADIH U GRADOVIMA NIŠ, KIKINDA I BOR ODNOSNO PRIŠTINA, PEĆ I PRIZREN

Goran BAŠIĆ *

Uspostavljanje sigurnosti na zapadnom Balkanu zavisi i od međusobnih društvenih odnosa i veza balkanskih naroda. Posebno osetljivi su odnosi Srba i albanskog stanovništva sa Kosova koji su opterećeni istorijskim, političkim i drugim razlozima koji utiču na vrednosne stavove generacija koje nisu živele u zajedničkom socijalnom okruženju. Na stavove mladih opterećujuće deluju i javne politike kojima se održavaju međusobne predrasude. U radu se na osnovu empirijskog istraživanja, sprovedenog na reprezentativnom uzorku, ispituje gde su opšta i pojedinačna uporišta prevaziđenja nerazumevanja i nagoveštavaju se elementi javne politike koja bi trebalo da doprinese stabilnosti međuetničkih odnosa i stabilizaciji regionalne bezbednosti.

Empirijsko istraživanje na osnovu kojeg je rad napisan ukazuje na to da među mladima do 25 godina sa oba područja postoji veliki stepen saglasnosti o tome da je uspostavljanje saradnje opterećeno predrasudama, događajima iz prošlosti, stavovima koje stiču u primarnim društvenim grupama, ali i stavovima koje formiraju tokom obrazovanja i putem medija. Istovremeno, mogućnosti uticaja na društvene i političke promene nisu velike, a mladi i nemaju želju da preduzmu konkretne građanske ili političke inicijative.

Izvesnu perspektivu saradnje mladi vide u evropskoj konstelaciji i kvalitetnom obrazovanju. Međutim, mladi na obe strane nisu otvoreni za intenzivnije međusobne susrete – većina niti bi rado ugostila vršnjake iz druge zajednice, a ne bi se ni odazvala njihovom pozivu da ih ugoste. Nisu zainteresovani za međusobne kulturne veze, ali smatraju da treba obezbediti poštovanje ljudskih prava i spremni su za toleranciju i prihvatanje različitosti.

Ključne reči: *Srbija, Kosovo, etnički odnosi, predrasude, javna politika*

Uvod

Stišavanje etničkih strasti i uspostavljanje stabilne političke sigurnosti na zapadnom Balkanu i u širem regionu zavisi, kako od institucionalnih veza, tako i od međusobnih odnosa građana. Konflikti, političke i društvene promene koje su obeležile nedavnu prošlost balkanskih naroda izazvale su različite individualne i kolektivne emocije koje su opterećenje

* Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka, Beograd.

intenzivnijem povezivanju ljudi. Rovitost društvenih veza balkanskih naroda izazov je regionalnoj bezbednosti, a njihovo postepeno jačanje i uspostavljanje poverenja preduslovi su stabilnosti.

U galimatijasu latentnih i otvorenih etničkih netrpeljivosti izdvajaju se one koje međusobno ispoljavaju Albanci i Srbi. Kosovski "Gordijev čvor" je presečen, ali ne i raspetljan, i zbog toga se teško obnavljaju i uspostavljaju društvene veze između pripadnika ovih zajednica. Postojeća situacija je složena jer, dok je za Albance na Kosovu otcepljenje tog dela Srbije izraz nacionalnog oslobođenja, za većinu srpskog stanovništva je reč o kidanju svakolikih veza sa teritorijom koja se istorijski, etnički i simbolički smatra "kolevkom" nacionalnog identiteta (Lutovac, 1994: 138). Sukob istorijskog i etničkog principa na Kosovu i nesposobnost da se političkim sredstvima nađe rešenje koje zadovoljava sve nacionalne i političke interese uslovio je, između ostalog, da sadašnje generacije nemaju prepoznatljive zajedničke vrednosti (Hondus, 2007: 12). Savremene prilike ne idu u prilog intenzivnijoj građanskoj saradnji, jer postoje potpuno različite percepcije o teritorijalno političkom uređenju i statusu Kosova. Za građane Srbije Kosovo je deo jedinstvenog državnog teritorijalnog sistema i, ne manje važno, najznačajniji deo istorijsko-kulturne baštine. Uverenje građana temelji se i na Ustavu Srbije i na Rezoluciji UN 1244/1999 kojom se garantuje suverenitet i teritorijalni integritet Srbije, uključujući i Kosovo i Metohiju. Za Albance na Kosovu, reč je o nezavisnoj državi koja svoj međunarodni status nastoji da obezbedi na osnovu priznanja od što većeg broja država. Iako je nezavisnost Kosova priznalo oko stotinu država, među kojima i većina evropskih država i SAD, to nisu učinile Kina, Rusija, Brazil, Argentina i niz multietničkih država Španija, Rumunija, Nigerija, koje smatraju da bi odsustvo pravila prilikom primene prava na samoopredeljenja naroda i otcepljenja delova teritorija moglo da ugrozi i njihovu stabilnost i suverenost.

Istraživanje koje su stručnjaci Centra za istraživanje etniciteta iz Beograda i "Syri i Vizionit" iz Peći sprovedi među mladima na Kosovu i u Srbiji nastoji da utvrdi probleme koji opterećuju odnose generacija koje nemaju iskustvo življenja u zajedničkom socijalnom okruženju. Pitanja suvereniteta i teritorijalne organizacije nisu bila predmet istraživanja, jer o njima poslednjih decenija građani i ne odlučuju. Nakon što je propušteno da se o njima raspravlja i dogovara, kako načela međunarodnog prava nalažu, o njima već dve decenije, uz posredstvo međunarodne zajednice, odlučuju autoritarne političke elite, koje nisu prezale ni od etnifikacije politike i zloupotreba građana zarad postizanja političkih ciljeva. Istraživanjem je trebalo dokazati ili opovrgnuti hipoteze da je međusobno neprihvatanje mladih posledica: a) događaja iz prošlosti; b) nedostatka međusobnih

informacija o kulturnim i socijalnim vrednostima zajednica; c) preovlađujućeg patrijarhalnog, konzervativnog okruženja; d) propusta javnih politika kojima se zagovara održavanje kulturnog i društvenog jaza između srpske i albanske zajednice i pohranjuju međusobne predrasude.

Istraživanje je zasnovano i na činjenici da pokazatelji etničke distance ukazuju na visok stepen odbijanja jednih od drugih – 40% građana Srbije nerado prihvata Albance kao državljane Srbije, 50% ih ne želi za komšije, više od 50% ni za šefa, a 70% odbija mogućnost bračne zajednice (Popadić, 2010: 108). Istraživanje niških sociologa na projektu "Kultura mira, identiteti i međuetnički odnosi u Srbiji i na Balkanu u procesu evrointegracije" ukazuju na sličnu odbojnost – 81,2% ispitanika srpske nacionalnosti ne bi prihvatilo Albanca ili Albanca za suprugu, prijateljstvo bi negovalo 45,1% ispitanika, a 59,6% od njih ne prihvata Albance kao državljane Srbije (Mitrović, Zaharijevska, 2008: 169).

Podaci o istraživanjima etničke distance građana Kosova nisu dostupni, ali prostorna segregacija srpske zajednice na Kosovu, problemi povratka raseljenih lica i drugi posredni pokazatelji i istraživanja ukazuju na to da postoji visok stepen nepoverenja prema Srbima (Janjić, 2007; 119-146).

Opis uzorka i metoda istraživanja

Istraživanje¹ je obavljeno na kombinovanom kvotnom uzorku od 822 ispitanika. Prvobitno planirani kvotni uzorak od 1% (1.459 ispitanika) populacije mladih, uzrasta 15 do 25 godina, prilagođen je, bez rizika po dobijene rezultate, kvotnom uzorku od 0,5%. To znači da je istraživanjem obuhvaćeno 190 ispitanika u Prištini (po 95 muškaraca i žena); 91 u Peći (45 muškaraca i 46 žena); 170 u Prizrenu (po 85 muškaraca i žena). Po istom principu i bez posledica prvobitni kvotni uzorak je prilagođen uzorku od 0,5% ispitanika u Gradu Nišu – 188 ispitanika (po 94 muškaraca i žena), a za opštine Kikindu i Bor nije bilo moguće menjati predviđeni uzorak od 1%.

Pre određivanja uzorka ispitanika utvrđene su proporcije udela ispitanika iz pojedinih teritorijalnih jedinica poduzorka i utvrđen je udeo mladih u pojedinim socijalnim kategorijama na svakoj od pomenutih jedinica lokalne samouprave. Socijalne kategorije uključene uzorkom su: mladi obuhvaćeni srednjoškolskim obrazovanjem, studentska populacija, nezaposleni i zaposlena omladina. Za sve teritorijalne jedinice ustanovljene su kvote mladih prema polnoj pripadnosti, na osnovu kojih je anketirano 50,9% žena i 49,1% muškaraca. Prilikom izbora ispitanika na

¹ Istraživanjem je rukovodio dr Goran Bašić, a članovi tima su bili dr Dragan Todorović i dr Jasmina Petrović sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu.

terenu nije predviđeno vezivanje kvota pol i pripadnost pojedinim socijalnim kategorijama. Starosna struktura ispitanika je takva da ukazuje najviše na stavove mladih starosti do 18 godine – 38,5% od ukupnog broja ispitanika, potom na stavove mladih do 22 godine – 35,4% i najzad mladih do 25 godina – 26,4% ispitanika.

Tabela 1.

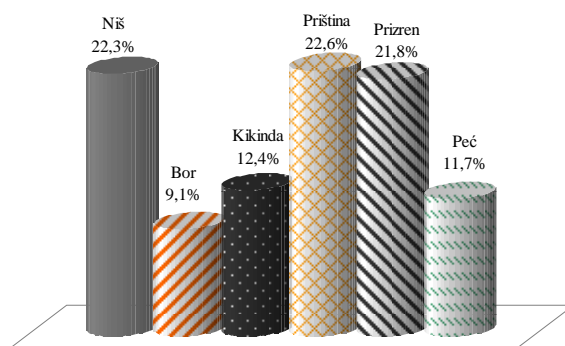
Struktura ispitanika prema gradovima i statusu

Grad	Učenici	Studenti	Nezaposleni	Ostali/zaposleni, i neprijavljeni na evidenciji za zapošljavanje	Ukupno
Niš	70	42	30	46	188
Kikinda	40	22	28	12	102
Bor	32	17	14	18	81
Σ	142	81	72	76	371
Priština	84	30	54	22	190
Peć	40	15	26	10	91
Prizren	57	27	61	25	170
Σ	181	72	141	57	451
Ukupno	323	153	213	133	822

Izvor: Centar za istraživanje etniciteta (<http://www.ercbgd.org.rs>).

Proporcije su izračunate na osnovu zvaničnih podataka poslednjeg popisa stanovništva Republike Srbije 2011. godine i Kosova, obavljenog iste godine.² Takođe, kao izvor podataka za planiranje poduzorka za Srbiju

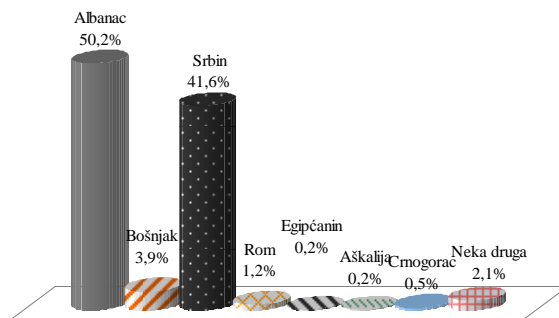
Grafikon 1.

Mesto stanovanja

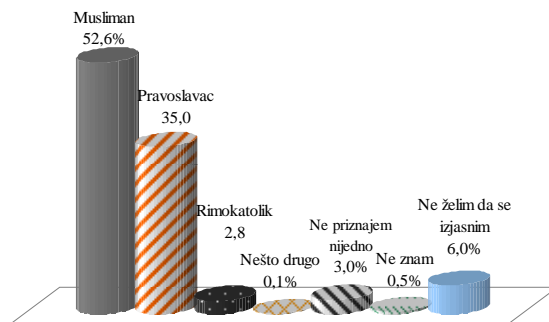
² Prema rezultatima Popisa stanovništva na Kosovu, koji je sproveden od 1. do 15. aprila 2011. godine, ukupan broj Srba iznosio je 25.532. Taj broj ne odgovara realnom stanju jer na teritoriji četiri opštine na severu Kosova (Leposavić, Severna Kosovska Mitrovica, Zubin Potok i Zvečan) Popis nije obavljen, a veći broj srpskog stanovništva u ostalim opštinama je bojkotovao Popis. Slična je situacija i sa Popisom stanovništva Srbije iz 2011. godine, prema kojem je popisano 5.809 Albanaca, ali treba imati u vidu to da je većina građana Srbije albanskog etničkog porekla, nastanjenih u opštinama Bujanovac, Medveđa i Preševo, bojkotovala Popis. Videti: RZS (2012: 14) i KAS (2013: 26).

poslužili su podaci filijala Nacionalne službe zapošljavanja za navedene gradove, kao i redovni statistički bilten o sistemu visokog obrazovanja u Srbiji. Za Kosovo, pored zvaničnih statističkih podataka, dragocene informacije za planiranje uzorka dobijene su iz *desk* analize u Izveštaju UNDP o socio-ekonomskoj stabilnosti Kosova i Strategiji razvoja obrazovanja na Kosovu.

Grafikon 2.
Nacionalnost – zajedno

Grafikon 3.
Veroispovest – zajedno

Etnička struktura ispitanika je u skladu s rezultatima popisa, koji ukazuju na preovladavajući udeo Srba u stanovništvu Niša, Kikinde i Bora i dominantan udeo Albanaca u stanovništvu Prištine, Prizrena i Peći. Najviše ispitanih je albanske (50,2%) i srpske (41,6) nacionalnosti. Ispitanih Roma je 1,2%, 3% je Bošnjaka, 0,5% Crnogoraca i po 0,2% Aškalijske i Egipćane.

Pošto je usvojena teorijska pretpostavka da religija ima snažan uticaj na formiranje stavova mladih (građana), u obzir je uzimana i veroispovest ispitanika. Najviše ispitanika je islamske veroispovesti 52,6%, pravoslavnih je 35%, a 6% od ukupnog broja ispitanika nije želelo da se izjasni

o svojoj veroispovesti. Međutim, prema rezultatima ukupno je religioznih ispitanika 75,2%, agnostika i ravnodušnih prema veroispovesti je 9,4%, odnosno 12,6%, a izričitih protivnika religioznosti je 2,8% ispitanika.

Istraživanje je obavljeno upitnikom koji je sadržao 41 pitanje od kojih su sedam bila opšteg tipa (godine ispitanika, pol, mesto stanovanja, nacionalnost, veroispovest, društveni status), a ostala su se odnosila na ispitivanje cilja istraživanja – utvrđivanje prepreka u komunikaciji.

Opšti ili spoljni pokazatelji prepreka za uspješnije međusobne odnose

Na stavove mladih o "drugima" i susedima uticaj ima neposredno i šire okruženje, kao i kulturne i obrazovne javne politike i najzad mediji i savremene tehnološke komunikacije.³ Tradicionalna i moderna shvatanja kombinovano utiču na formiranje stavova mladih o međusobnom prihvatanju. Rezultati istraživanja pokazuju patrijarhalnu strukturu društva i ukazuju na to da je uticaj oca u porodici veoma snažan. Skoro polovina od ukupnog broja ispitanika (45,3%) je izjavila da najvažnije odluke u porodici donosi jedan od roditelja – odgovori više od trećine ispitanika (34,7%) ukazuju na oca kao donosioca odluka, a 10,8 na majku. Nešto više od polovine ispitanih – 54,5% je navelo da odluke donose dogovorom svi članovi porodice.

Grafikon 4. i 5.

Ko donosi najvažnije odluke u tvojoj porodici? (Bor, Kikinda, Niš) (Peć, Priština, Prizren)

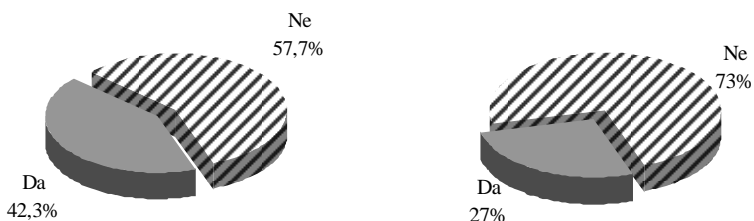
Snažniji je uticaj oca u donošenju porodičnih odluka na području Kosova jer je 40,5% ispitanika iz Peći, Prištine i Prizrena izjavilo da otac samostalno donosi odluke, a u Nišu, Boru i Kikindi otac to čini prema 27,3% iskaza ispitanika. Uticaj majke na donošenje odluka u primarnoj porodici je približno jednako marginalizovan – na području Kosova iznosi 10,5%, a u Boru, Nišu i Kikindi 11,1%. Uticaj mladih na donošenje

³ Pored spoljnih determinanti koje utiču na bliže povezivanje mladih treba pomenuti i jezičku barijeru jer Albanci, jedini u regionu zapadnog Balkana, ne govore nekim od bliskih južno slovenskih jezika.

porodičnih odluka je veći u porodicama u ove tri loline samouprave 61,6% u odnosu na njihovo učešće u donošenju istih odluka iz Peći, Prištine i Prizrena – 48,9%.

Grafikon 6. i 7.

**Da li si u stanju da utičeš na pitanja u vezi sa važnim odlukama?
U bližoj okolini stanovanja? (zbirno)   U mestu u kojem živiš? (zbirno)**

Podaci ukazuju na to da je uticaj roditelja na donošenje odluka, a time posredno i na formiranje stavova i postupanja mladih članova porodice, dominantan, ali i na to da mladi smatraju da bi svojim mišljenjima mogli aktivnije da doprinose donošenju važnih porodičnih odluka. Približno isti procenat ispitanika (oko 88%) smatra da bi trebalo i da su spremni da aktivnije učestvuju u donošenju porodičnih odluka.

Slična je situacija u vezi s procenama mladih o tome da li imaju prilike da učestvuju u donošenju odluka u bližoj okolini (mesna samouprava) i u mestu u kojem žive (lokalna samouprava). Većina njih – 55,7% smatra da nije u prilici da utiče na donošenje važnih odluka u neposrednom okruženju, a još manje ispitanika (73%) da to može da čini u mestu u kojem živi.

Više od polovine 55,1% mladih u Boru, Nišu i Kikindi smatra da nema priliku da učestvuje u donošenju odluka važnim za funkcionisanje bliže životne okoline, a u kosovskim gradovima Peći, Prištini i Prizrenu procenat uskraćenih za učešće u donošenju odluka je nešto veći – 59,7%. Na nivou lokalne samouprave uticaj mladih na donošenje odluka je niži: trećina ispitanika (30,4%) u Peći, Prištini i Prizrenu smatra da je u prilici da utiče na odluke lokalnih samouprava u kojima žive, a svaki peti njihov vršnjak iz Bora, Niša i Kikinde (22,7%) misli da ima prilike da utiče na život u lokalnoj samoupravi.

Kada se rezultati odgovora na pitanja o mogućnostima mladih da odlučuju o bitnim pitanjima za njihov život u najbližem okruženju (porodica, susedstvo, grad) dovedu u vezu, prvo sa pitanjima o tome ko bi se iz njihovog neposrednog okruženja protivio druženjima sa vršnjacima iz drugih etničkih zajednica, a potom i sa odgovorima na pitanja šta za njih znači građanska i politička participacija, nalazimo moguća polja delovanja

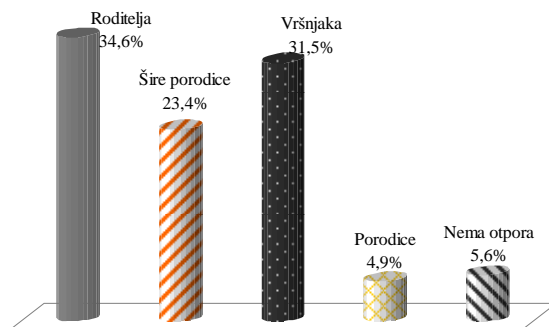
kroz koja bi, nezavisno od teritorijalnih, političkih i drugih odluka, trebalo otklanjati prepreke intenzivnijoj saradnji i vezama mladih.

Najviše se međusobnim druženjima mladima protive roditelji: 34,6%, a ako se ovome doda i podatak da se tome protivi i 23,4% članova šire porodice, onda je jasno da su glavna prepreka intenzivnijem i slobodnom druženju mladih stavovi najbližih srodnika, a ne neposredna lična iskustva.

Uporedni podaci ukazuju na to da bi se, ukoliko bi se uključili u neki vid međusobne saradnje, sa vršnjačkim nerazumevanjem suočilo i 36,8% mladih iz Bora, Niša i Kikinde i 25,9% iz Peći, Prizrena i Prištine. Svega 5,6% od ukupnog broja ispitanika ne očekuje protivljenje sredine. Značajni su i podaci koji ukazuju na to da su u Boru, Nišu i Kikindi vršnjaci najveći kritičari saradnje 36,8%, a ne roditelji (23,8%) kako se to pretpostavljalo. Na Kosovu roditelji su glavna prepreka druženju mladih - 46,1% ispitanika smatra da bi roditelji negodovali ili branili saradnju, da bi isto činilo 24,2% članova šire porodice i 25,9% vršnjaka.

Grafikon 8.

Ako bi bio/la u prilici da se sretnoš sa vršnjacima iz druge etničke zajednice, da li bi se suočio/la sa otporom (zbirno)?

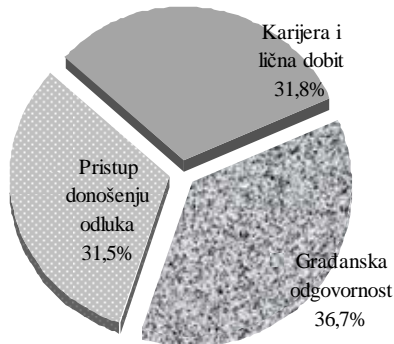
Dakle, prepreke koje ne dozvoljavaju snažnije povezivanje mladih, koji nemaju međusobna i neposredna loša iskustva, su stavovi njihovih najbližih srodnika i prijatelja. S obzirom na to da je među mladima veliki broj onih koji ne odobravaju uspostavljanje bilo kakvih veza sa vršnjacima može se zaključiti i to da je verovatan uticaj porodice i na njihove negativne stavove. Lična iskustva starijih generacija su presudna prilikom formiranja ličnih stavova mladih u vezi s uspostavljanjem međusobnih odnosa.

Promena društvenih stavova se menja ciljanom obrazovnom, kulturnom, medijskom politikom. Da bi doprineli promeni sadašnjeg stanja mladi bi trebalo da su aktivni, bilo u radu organizacija civilnog društva, bilo u

političkom delovanju. Međutim čak 82,5% od ukupnog broja ispitanika nisu aktivni u nevladinom sektoru, a samo 27,1% njih želi da se aktivno bavi politikom. Uprkos činjenici da ne žele da se bave politikom, niti da se posvete građanskom aktivizmu, 69,9% ispitanika smatra da mladi nisu u dovoljnoj meri zastupljeni u politici. Podaci se međusobno razlikuju jer 42% mladih sa Kosova smatra da imaju mogućnosti da učestvuju u političkom životu, a istog stava je svega 15,1% vršnjaka u gradovima u centralnoj Srbiji i u Kikindi.

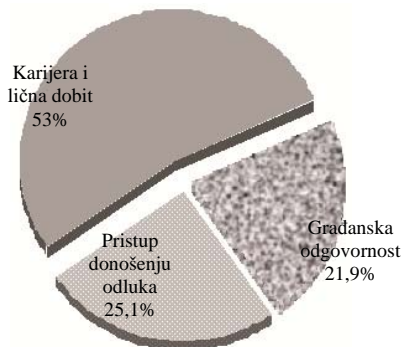
Grafikon 9.
Bavljenje politikom doživljavaš kao (zbirno):

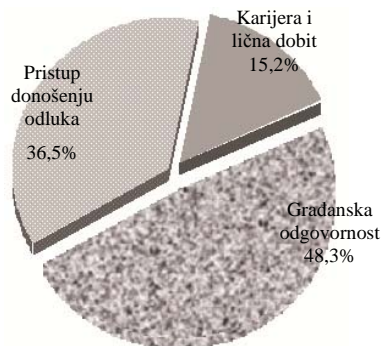
Sa stanovišta da je političko delovanje način preko kojeg se delotvorno utiče na postizanje društvenih promena, obeshrabrujući je podatak da trećina ispitanika 31,8% smatra da je bavljenje politikom sredstvo za

Grafikon 10. i 11.
Bavljenje politikom doživljavaš kao?

(Bor, Niš, Kikinda)

(Peć, Priština, Prizren)

ostvarivanje lične dobiti. Približno po trećina ispitanika smatra da je bavljenje politikom građanska odgovornost (36,7%) ili način da se ostvari delotvoran pristup donošenju odluka (31,5%).

Mnogo više ličnog interesa u politici vide ispitanici iz Bora, Niša i Kikinde, jer čak 53% njih smatra da je politika motiv za otvarivanje lične dobiti, a kao građansku odgovornost i legitiman način menjanja stvarnosti doživljava je 21,9%, odnosno 25,1% ispitanika.

U Peći, Prištini i Prizrenu mladi s više optimizma i entuzijazma gledaju na politiku kao praktičnu društvenu delatnost. Naime, 48,3% mladih smatra da je bavljenje politikom građanska dužnost i odgovornost, 36,5% njih misli da je politika način za donošenje odluka, a kao sredstvo za sticanje lične koristi doživljava je 15,2% mladih sa Kosova.

Poslednji segment spoljnih uticaja na formiranje stavova mladih su savremene tehnologije i komunikacija preko društvenih mreža koji su im dostupni u visokom procentu. Pristup internetu ima 92,4% ispitanika, a 86,6% misli da "novi mediji", među kojima su i društvene mreže poput facebook i twitera, doprinose da mladi lakše ostvare konkretne aktivnosti. Motivi mladih za korišćenje interneta se svode: na sticanje dopunskih školskih znanja – 28%; komunikaciju elektronskim poštom 25,7%; vođenje dijaloga na društvenim mrežama 46,3%.

Lični stavovi o saradnji sa vršnjacima

Lični stavovi, koji su presudni za donošenje odluke i izbor socijalnih planova, iskazuju visok stepen ekskluzivnosti prema drugim etničkim zajednicama i ukazuju na međusobne bojazni i nepoverenje. Većini ispitanika su neprijatna sećanja na događaje iz prošlosti osnovna prepreka saradnji (49,8%). Strah od mogućih neprijatnosti (16,6%), sloboda kretanja (11,5%), predrasude (10,35), kriminal (10,7%) mladi doživljavaju kao značajne prepreke uspostavljanja odnosa. Samo 1,2% ispitanika smatra da je nedostatak programa razmene omladine prepreka za uspostavljanje saradnje.

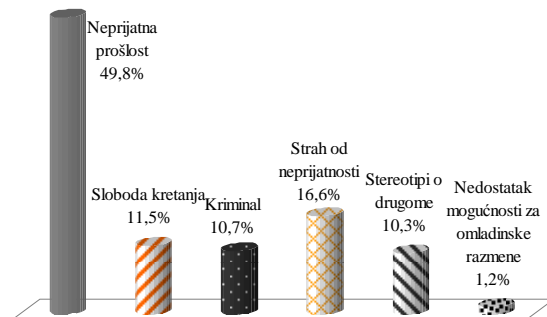
U odnosu na teritorijalnu rasprostranjenost i etničku pripadnost, stavovi mladih o preprekama uspostavljanja bližih veza i odnosa su bitno različiti. Neprijatna prošlost je za 64,6% mladih sa Kosova najveća prepreka za uspostavljanje bližih kontakata. Tek svaki treći (30,8%) njihov vršnjak iz Bora, Niša i Kikinde isti razlog smatra preprekom prilikom međusobnog povezivanja. Strah od mogućih neprijatnosti koje bi se mogle desiti u neposrednoj saradnji ili kao njena posledica, ispoljavanje predrasuda i prepreke neometanom kretanju izraženiji su kod mladih u Boru, Nišu i Kikindi.

Sledeći stav koji ukazuje na duboku društvenu podeljnost mladih je njihova spremnost da životne planove vežu za Srbiju, odnosno Kosovo. Naime, uprkos tome što je 67% ispitanika iz Bora, Niša i Kikinde spremno da napusti zemlju i mesto življenja, njih 68,1% ni u slučaju

povoljne poslovne ponude ili stipendije lične planove ne vezuju za područje Kosova. Istu odluku bi doneli i njihovi vršnjaci iz Peći, Prištine i Prizrena koji bi se iselili sa Kosova (70,9%), ali čak 68,1% odbija da razmišlja o Srbiji kao povoljnom okruženju za ostvarivanje ličnih planova.

Grafikon 12.

Po tvom mišljenju, šta je najvaćnija prepreka intenzivnijoj medusobnoj saradnji (zbirno)?

Razlozi zbog kojih bi se mladi iselili u neku drugu zemlju, najčešće zapadnoevropsku, SAD ili Kanadu, su ekonomski. Za 47% ispitanika iz Bora, Niša i Kikinde i 28,5% njihova vršnjaka iz tri kosovska grada osnovni motiv za eventualnu emigraciju je nezadovoljstvo ekonomskim

Tabela 2.

Glavne prepreke uspostavljanju veza i odnosa

	Bor, Niš, Kikinda	Peć, Priština, Prizren
Sećanja na neprijatnu prošlost	30,8%	64,6%
Strah od neprijatnosti	23,6%	11,2%
Sloboda kretanja	13,8 %	9,7%
Predrasude	15,9 %	5,9%
Kriminal	13,8 %	8,4%
Nedostatak programa razmene	2,4 %	0,2%

stanjem, nemogućnosti nalaženja posla i niske zarade. Želja za kvalitetnijim obrazovanjem u druge zemlje bi odvela 12,4% mladih iz Bora, Niša i Kikinde i 17,9% njihovih vršnjaka iz Peći, Prištine i Prizrena. Međutim, petina mladih iz tri najveća grada na Kosovu (19,2%) nikada nije putovala u inostranstvo. Nešto manji je procenat (15,9) mladih iz Bora, Niša i Kikinde koji nisu putovali izvan zemlje. Međutim, daleko češće mladi iz Bora, Niša i Kikinde putuju u države EU (33%) i na druge kontinente (11,4%) nego što to čine vršnjaci iz gradova sa područja

Kosova – 17,3% u EU i 1,1% van Evrope. Nasuprot tome, veze mladih sa Kosova su intenzivnije u regionu jer je 62,4% njih putovalo u države u regionu, dok je procenat mladih iz Bora, Niša i Kikinde u tom segmentu niži – 39,7%. Najzad, samo je 22,2% ispitanika iz Bora, Niša i Kikinde boravilo na Kosovu, a još je niži procenat mladih sa Kosova koji su bili na području centralne Srbije ili Vojvodine – 15,8%.

Prema stavovima ispitanika šanse za uspostavljanje dijaloga i saradnje su krhke jer većina smatra da je dobro da pripadnici različitih etničkih zajednica žive u etnički homogenim sredinama, a trećina ispitanika sa Kosovu i petina iz Bora, Niša i Kikinde smatra da je život u etnički čistim enklavama prednost u odnosu na život u multietničkim područjima. Posledica takvih životnih stavova je i to da većina mladih sa oba područja nema prijatelje izvan svoje etničke zajednice, jer 64,1% ispitanika u Boru, Nišu i Kikindi i 59,1% iz Peći, Prizrena i Prištine prijateljske veze održava samo sa sunarodnicima. Srbi Albancima i *vice versa* nisu dobrodošli kao komšije: 61% ispitanika srpske nacionalnosti ne bi voleo Albanca u neposrednom susedstvu, a Srbina za komšiju ne želi 79,3% Albanaca. Vršnjaka Albanca ugostilo bi 68,1% mladih srpske nacionalnosti, a obrnuto je taj procenat duplo niži – 31,4% mladih Albanaca ugostilo bi vršnjaka srpske nacionalnosti. Šta više, 72,4% ispitanika albanske nacionalnosti ne bi prihvatilo poziv vršnjaka da ih poseti u Boru, Nišu ili Kikindi, a među mladima iz ovih gradova je manje podozrenja – njih 53,2% bi prihvatilo poziv vršnjaka da boravi u njegovom domu na Kosovu.

Mladi sa oba područja ne održavaju kulturne veze i ne iskazuju inicijativu da ih uspostave. Građani srpske nacionalnosti ne čitaju literaturu koju su napisali autori sa Kosova i ne slušaju muziku na albanskom. Nijednu knjigu autora sa Kosova nije pročitao 91,4% mladih Bora, Niša i Kikinde, jednu takvu knjigu pročitao ih je 5,4%, a tek 3,2% nekoliko knjiga autora sa Kosova. Nekoliko knjiga srpskih pisaca pročitao je 8,2% mladih iz tri kosovska grada, jednu knjigu je pročitao njih 2,7%, a 89% nije pročitao knjigu srpskih autora. Na ovakvo stanje, pored nezainteresovanosti mladih za međusobne kulturne vrednosti, utiču i kulturne politike koje ne podstiču prevođenje i promociju literature na srpskom, odnosno albanskom. Muziku na albanskom ne sluša, a televizijski program emitira sa Kosova ne gleda približno 98% mladih iz Bora, Niša i Kikinde, a približno 82% njihovih vršnjaka iz Peći, Prištine i Prizrena ne sluša muziku i ne gleda televiziju na srpskom.

Lični stavovi, kako god da su usvajani, prema ukupnim iskazima ispitanika jesu ozbiljna i osnovna prepreka intenzivnijoj saradnji mladih iz Srbije i sa Kosova. Optećenost međusobnim predrasudama i sećanje na neprijatne događaje iz prošlosti stvaraju nesigurnost i nepoverenje koje se

teško prevazilazi ličnim odnosom prema univerzalnim i posebnim vrednostima. Promena stavova je posebno otežana time što su obrazovne i kulturne politike takve da podstiču postojeće razlike i insistiraju na istorijskim događajima, nepravdama i konstrukcijama, a ne na činjenicama i savremenim prilikama. Mediji takođe ne doprinose prevazilaženju predrasuda, a najčešće medijski sadržaji su posvećeni međusobnom nerazumevanju i konfliktima.

Podaci od značaja za osmišljavanje praktične politike za prevazilaženje problema u komunikaciji i saradnji

Pošto smo utvrdili visok stepen međusobnog neprihvatanja mladih i njihove približno slične stavove o nemogućnosti da snažnije utiču na donošenje odluka u svojim porodičnim, društvenim i političkim zajednicama, ali i njihovu ličnu ambivalentnost prema građanskom i političkom aktivizmu pokušajmo da, isključivo na osnovu njihovih iskaza, utvrdimo osnove za osmišljavanje programa neophodnih za prevazilaženje postojećeg stanja.

Jedan od osnovnih pokretača društvenih promena su zadovoljni građani, što podrazumeva ličnu i društvenu ekonomsku sigurnost, ostvarivanje ljudskih i građanskih prava, efikasnu zaštitu od strane sudova, dobijanje dobrih usluga od javnog servisa, odgovorno civilno društvo, vladavinu prava i pravnu državu. Mnogo toga od navedenog u regionu, a posebno u područjima u kojima je istraživanje sprovedeno nedostaje. Da bi u svojim sredinama efektivno i delotvorno uticali na kretanje društvenih i političkih tokova ka ostvarenju pomenutih ciljeva, mladi bi trebalo da ostvare određenu vertikalnu društvenu pokretljivost i da na osnovu pozicija koje u njoj ostvare utiču na promene. Ključno pitanje je na kojim vrednostima bi trebalo uticati na njihovu društvenu i profesionalnu pokretljivost.

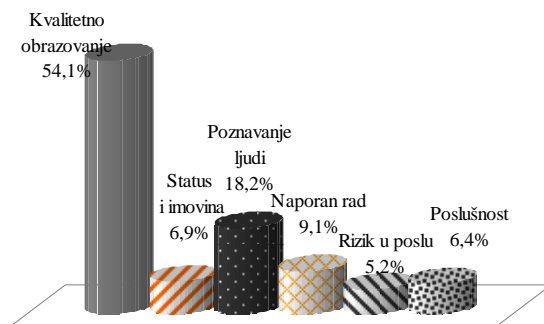
Zajednički stav ispitanika je da je najvažniji uslov društvenog napredovanja kvalitetno obrazovanje (54,1%). Lične veze, odnosno poznavanje ljudi na mestima odakle mogu da utiču na napredovanje, su označene kao drugi značajan činilac promocije – 18,2%. Naporan rad kao pokretač napredovanja vidi 9,1% ispitanika, a 6,9% njih misli da su prethodni društveni ugled i imovina zamajac profesionalne i društvene promocije. Najzad 6,4% ispitanika vidi poslušnost kao kanal društvene pokretljivosti.

Međutim, postoje velike različitosti u vezi sa percepcijama zajednica ponaosob, jer uprkos tome što im je zajedničko to da obrazovanje smatraju važnim kanalom društvene promocije, kod 67% mladih sa područja Kosova preovladava uverenje da će životne planove ostvariti isključivo na osnovu obrazovanja, a da poznavanju važnih ljudi (16,5%)

ili poslušnosti (9,8%) pridaju znatno manji značaj. S druge strane, samo 37,3% ispitanika iz gradova Bor i Niš i opštine Kikinda očekuje da će na osnovu obrazovanja ostvariti profesionalni i lični napredak. Čak 1/5 ispitanika u ove tri lokalne samouprave smatra da je poznavanje važnih ljudi duplo važnije za ostvarivanje životnih planova nego naporan rad (9%).

Grafikon 13.

Po tebi, najvažniji faktori za napredovanje u društvu su (zbirno):

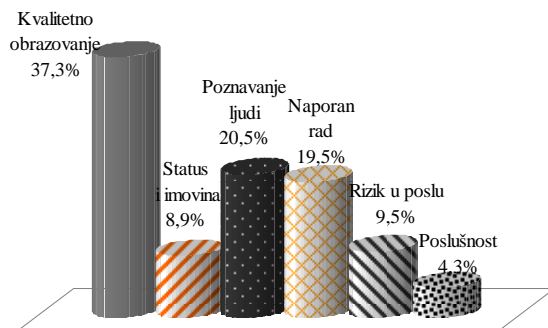
Rečeno je da mladi sa oba područja obrazovanje smatraju najvažnijim činiocem društvene pokretljivosti i napredovanja, samim tim je i osnova ličnog uspeha, zadovoljstva i izvor promene različitih vrsta stavova. Njihov uticaj na osmišljavanje nastavnih programa međutim, ne prati njihova očekivanja od obrazovanja koje stiču školovanjem. Mogućnosti uticaja mladih na reforme obrazovnih politika su, prema iskazima ispitanika, veće u kosovskim gradovima (50,2%), nego u Boru, Nišu i Kikindi (30%).

Pretpostavku da bi uključivanje u Evropsku uniju doprinelo stabilizaciji u regionu i da bi se nakon toga stvorili uslovi za unapređenje međusobnih odnosa potvrđuje 45,1% ispitanika iz Bora, Niša i Kikinde i 64,8% ispitanika iz Peći, Prištine i Prizrena. Očekivanja od evropskih integracija veća su kod mladih sa područja Kosova, a njihovi vršnjaci iz Bora, Niša i Kikinde sa manje optimizma očekuju unapređenje kulturnih veza u evropskom političkom kontekstu. Međutim, očekivanja od evropskih integracija su veća od znanja koje ispitanici poseduju o Evropskoj uniji, njenim institucijama, instrumentima i mehanizmima upravljanja društvenim promenama među kojima i kulturnim različitostima. Unapređenje znanja o mogućnostima koje im se pružaju već tokom pregovora za pristupanjem EU ispitanici bi najradije da steknu putem predavanja, tribina i debata (47,7%) i kroz programe omladinske razmene (24,7%). Ukoliko se ovi podaci dovedu u vezu sa prethodnim stavovima kojima se ukazuje na međusobna odbijanja, može se zaključiti da se lični stavovi

zasnovani na latentnim netrpeljivostima i predrasudama ne podudaraju sa očekivanjima od integracionih procesa koji su zasnovani na inkluziji multikulturalnih društava.

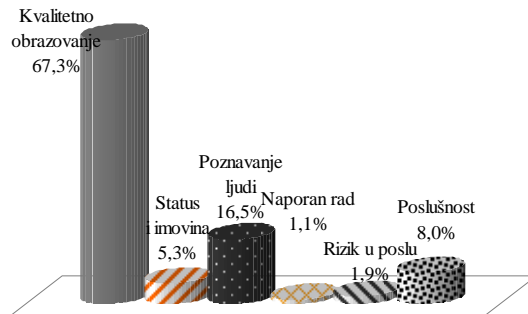
Grafikon 14.

Najvažniji faktori za napredovanje u društvu su (Bor, Niš, Kikinda):

Grafikon 15.

Najvažniji faktori za napredovanje u društvu su (Peć, Priština, Prizren):

Poslednji set analiziranih pitanja koji bi trebalo da doprinese zaključivanju o mogućnostima saradnje odnosi se na iskazivanje tolerancije prema drugima i stavovima o priznavanju kolektivnih prava i slobode kretanja i nastanjivanja. Mladi s oba područja smatraju da je poštovanje i tolerantnost prema vršnjacima iz drugih etničkih zajednica uslov razvijene omladinske politike: 92,2% ispitanika iz Bora, Niša i Kikinde i 89% ispitanika iz Peći, Prištine i Prizrena izražava visok stepen "trpeljivosti" i uvažavanja različitosti prema drugim etničkim grupama. Međutim, uprkos načelnoj saglasnosti i prihvatanju tolerancije kao regulatornog principa podeljenih multietničkih društava, približno jedna petina od ukupnog

broja ispitanika smatra da manjinskim etničkim zajednicama ne bi trebalo priznavati posebna prava na zaštitu identiteta.

Najzad, poslednje pitanje koje je u ovoj deskriptivnoj analizi razmatrano odnosi se na mišljenja mladih o povratku izbeglih i raseljenih na Kosovo. Veći otpor prema povratku raseljenih i izbeglih izražavaju stanovnici kosovskih gradova, njih 27,4%. Mišljenja da na povratku ne treba insistirati je i 13,8% mladih iz Bora, Prištine i Prizrena.

Zaključak

Rezultati istraživanja ukazuju na to da među mladima u uzrastu od 15 do 25 godina, učenicima, studentima, zaposlenom i nezaposlenom omladinom u gradovima Peć, Priština i Prizren i u gradu Nišu i opštinama Bor i Kikinda postoji veliki stepen saglasnosti o tome da je pitanje međusobne saradnje opterećeno predrasudama, događajima iz prošlosti i da na mogućnosti i kvalitet saradnje utiču kako stavovi koje stiču u primarnim društvenim grupama porodici i vršnjacima, ali i stavovi koje dobijaju tokom obrazovanja i putem medija. Istovremeno, mogućnosti uticaja na društvene i političke promene nisu velike, a mladi i nemaju želju da preduzmu konkretne građanske ili političke inicijative.

Izvesnu perspektivu saradnje mladi vide u evropskoj konstelaciji i kvalitetnom obrazovanju. Međutim, mladi na obe strane nisu otvoreni za intenzivnije međusobne susrete – većina niti bi rado ugostila vršnjake iz druge zajednice, a ne bi se ni odazvala njihovom pozivu da ih ugoste. Nisu zainteresovani za međusobne kulturne veze, ali smatraju da treba obezbediti poštovanje ljudskih prava i spremni su za toleranciju prihvatanje različitosti.

Međusobne veze i saradnja, ali i ostvarivanje ljudskih prava otežani su zbog napetosti koje proizilaze iz protivrečnosti zahteva za individualnim slobodama sa zahtevima za zaštitom "viših" interesa zasnovanih na konceptu državnog razloga. Regionalna stabilnost zavisi od prevazilaženja problema koje građani i vlast imaju u pogledu na status Kosova, ali i od uspostavljanja pojedinačnih i grupnih veza i odnosa građana. Mladi bi trebalo da budu nosioci integrativnih društvenih i kulturnih promena. U njihovim iskazanim stavovima ne preovladava protivljenje takvim procesima, ali je jasno iskazan strah od promena, jer se posredno može zaključiti da ne postoji međusobno "kolektivno" poverenje, da su predrasude snažne, a da ih postojeći obrazovni, kulturni i medijski sistemi održavaju takvim.

Ako rezultate istraživanja sagledamo u kontekstu savremenih političkih i društvenih promena onda se čini da su oni uprkos preprekama koje dele mlade u ovom delu Balkana ohrabrujući. Ohrabrujući, jer u prethodne dve

decenije u kojima su odrastali nije bilo povoda međusobnom upoznavanju i razumevanju. Naprotiv, nerazumevanja nasledena od predaka su produbljena, a mitovi o "trpeljivim" međusobnim odnosima u prošlosti, zasnovani na "čvrstoj reči" neformalnih donosioca odluka u patrijarhalnoj organizaciji društva, pre ukazuju na korene kulturnih nerazumevanja nego što su osnova za građenje savremenih društvenih veza. Pored toga, uspostavljanje političke stabilnosti u regionu se odvija pod arbitrarnim pritiscima međunarodne zajednice, uz stalne tenzije i zasnovano je na autoritarnim, a često suprostavljanim i neiskrenim stavovima političkih elita. Informacije o pregovorima nakon kojih bi trebalo da im se poboljša kvalitet života i stvore uslovi za unapređenje interkulturnih odnosa često su oprečne, nepotpune i prikrivene i u takvim okolnostima građanima nije obezbeđeno da se slobodno i bez pritiska opredeljuju i planiraju budućnost. Činjenica da se pregovori odvijaju, makar i uz pritiske i posredstvo međunarodne zajednice, još uvek ne znači i to da je među pregovaračima moguć iskren dijalog koji podrazumeva kako međusobnu otvorenost, potrebnu za prevazilaženje stavova koji su ih uveli u konflikt, tako i potpuno obaveštavanje građana o preprekama za postizanje održive regionalne stabilnosti i njihove lične bezbednosti.

Zbog toga stavovi mladih iskazani u istraživanju su ohrabrujući uprkos nepoverenju i dilemama koje imaju, predrasudama koje su ukorenjene u širem kulturnom obrascu i arhaičnoj paradigmi balkanskog multikulturalizma. Čini se da je za budućnost regiona važno na koji način će se mladi odnositi prema kulturnim promenama, jer ako se sruše granice među ljudima veće su mogućnosti političkog pregovaranja. To je šansa koju ne bi trebalo propustiti i političke elite bi, umesto autoritarnih i zatvorenih metoda, trebalo da koriste ljudski kapital u uspostavljanju poverenja i stabilnosti u regionu.

Ovaj članak je nastao kao rezultat rada na projektu "Društvene transformacije u procesu evropskih integracija – multidisciplinarni pristup" Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

Literatura

- BUCKLEY, M. & CUMMINGS, S. (2001). *Kosovo Perception of War and its Aftermath* (London: Bloomsbury Academic).
- HONDUS, P. (2007). "Mogu li Srbi i Albanci živeti zajedno?". *Bezbednost Zapadnog Balkana*, 4/2007.
- JANJIĆ, D. (2007). "Kosovo: politika i život u paralelnim svetovima". U M. Rašević, Z. Mršević (ur.) *Pomeramo granice* (Beograd: Institut društvenih nauka).
- KAS (2013). *Kosovo Population Projection 2011-2061*. (Pristina: Kosovo Agency of Statistics).
- KUPCHAN, C. (2005). "Independence for Kosovo Yielding to Balkan Reality". *Foreign Affairs*, Vol. 84, No. 6.
- LUTOVAC, Z. (1994). "Međuetnički odnosi na Kosovu i Metohiji". *Međunarodni problemi*, vol. 46, br. 1.
- MITROVIĆ, LJ., D. ZAHARIJEVSKA (2008). "Nacije na Balkanu između modernizacije i retradicionalizacije". *Sociološki godišnjak*, br. 3.
- PESMAZOGLU, S. (2005). *Kosovo: dvostruka hibris Nadzor i kazna*. (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva).
- POPADIĆ, D. (2010). "Put iz bratstva i jedinstva – etnička distanca građana Srbije". U S. Mihajlović (ur.) *Kako građani Srbije vide tranziciju*. (Beograd: FES).
- RZS (2012). *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srbiji - Nacionalna pripadnost, podaci po opštinama i gradovima*. Knjiga 1. (Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije).

Napomena: Izvor svih podataka sadržanih u tabelama i grafikonima je istraživanje Centra za istraživanje etniciteta "Stavovi mladih sa Kosova i iz Srbije o problemima međusobne saradnje".

Goran Bašić

What Really Separates Us?

Survey of Attitudes of Young People in the Cities of Kikinda (Vojvodina), Nis, Bor (South and East Serbia), and Pristina, Pec, Prizren (Kosovo)

S u m m a r y

The results of the survey point to a high level of agreement among youth aged between 15 and 25 years of age, high school and college students, employed and unemployed youth, men and women in the cities of Pec, Pristina, Prizren in Kosovo, and Bor, Kikinda, and Nis in Serbia, on whether the question of mutual cooperation is burdened by prejudice and events from the past, and that the

possibility and the quality of cooperation is influenced by the attitudes they receive in their primary social groups such as families and peers, and also by the attitudes they receive through education and media. At the same time, the possibilities to influence the social and political change aren't big, and the youth have no desire to take the concrete civic or political initiatives.

A certain perspective in cooperation the youth see in the European constellation and the good quality education. However, youth on both sides are not open to more intensive mutual meetings – the majority would not either host peers from the other communities gladly, nor they would respond to their invitation of hosting. They are not interested in cultural values of one another, but they do think respect of human rights should be guaranteed and they are ready for toleration of differences.

The necessity of youth cooperation is important for overcoming the problems that citizens of Kosovo and Serbia are facing when it comes to exercising numerous rights, which from the perspective of individual freedoms collide with the concept of state reasons and "higher" interests. The regional stability depends on overcoming the issues that governments in Serbia and Kosovo have concerning Kosovo's status, and also from setting a network of individual and group relations among the citizens. Youth should be the carriers of social and cultural changes. In the stated attitudes there is no direct objection to such processes, but fear of changes is clearly expressed because indirectly it can be concluded that there is no mutual "collective" trust, that the prejudices are strong, and that the existing educational, cultural and media systems are supporting them.

Having determined a high level of mutual non-acceptance of youth and their approximately same attitudes on the impossibility to influence the decision making more strongly in their family, social, and political communities, but also their personal ambivalence toward civic and political activism, let us try to, solely based on their statements, decide on the basis of designing the programs necessary for overcoming the present state.

One of the main initiators of the social change are the content citizens, which means a personal and social economic stability, acquiring human and civil rights, efficient protection by the courts, receiving good services from the public service, responsible civic society – a rule of law and a state of law. Much of the above listed in the region, and especially in the territories, in which the survey was conducted, is missing. To effectively and efficiently influence the stream of social and political flows toward the mentioned goals, young people should acquire a certain vertical social mobility and to influence the changes based on the positions they acquire in it. The key question is based on which values should their social and professional mobility be influenced.

Key words: *Serbia, Kosovo, ethnic relations, prejudices, public policy*